

ØKENDE PRISVARIASJON FOR LAKS¹

Professor Frank Asche og I. Amanuensis Atle Øglend, Universitetet i Stavanger, Institutt for Industriell Økonomi.

En skulle tro at stadig større oppdrettsselskap og en stadig større lakseproduksjon som i økende grad selges på kontrakter skulle gi et mer stabilt laksemarked. Det er imidlertid ikke tilfelle. Lakseprisen er de siste 15 årene blitt stadig mer variabel, og nye typer prisvariasjon har oppstått. Vi vil i denne artikkelen se nærmere på noen av disse typene prisvariasjon og diskutere noen mulige årsaker. De fleste faktorene trekker i retning av at prisvariasjonen vil forbli stor, og flere forhold trekker i retning av at den vil kunne øke selv om futures- og priskontrakter isolert sett vil kunne redusere prisvariasjonen noe.

Liten sesongvariasjon i priser

Tilveksten for oppdrettslaks er en sesongdrevet fordi sjøtemperatur og dagslys er viktige faktorer som påvirker laksens vekstbetingelser. Med optimal fôring vil tilveksten i hovedsak være en funksjon av døgngader. De regulære svingningene i disse faktorene betyr at oppdretterens biomasse vil variere regulært iløpet av året med en topp sent på høsten.

I motsetning til biomasse så viser lakseprisen lite sesongvariasjon. Dette er rimelig fra et økonomisk perspektiv. Dersom prisen hadde fulgt samme mønster som biomasse vil prisene variert i et forutsigbart mønster. Dette ville gitt bedre lønnsomhet for oppdrettere som tilpasset seg mønsteret ved å økte slaktingen når de visste prisene kom til å øke. Det faktum at tilgangen på fisk, biomasse, er sesongbetont, mens kundenes etterspørsel er relativt stabil (utenom en merkbar økning i etterspørsel i julesesongen), gjør at oppdretteren er nødt til å balansere en sesongvarierende biomassen slik at nok fisk er tilgjengelig til å møte etterspørselen hele året.

Å justere biomassen er vanskelig

Justeringer av biomassen mellom noen få uker er ikke spesielt vanskelig gitt at det volum som til enhver tid finnes i merdene er mye større enn markedet til enhver tid. På mellomlang sikt blir det imidlertid en betydelig større utfordring på grunn av den lange produksjonstiden. En laks tar vanligvis 16 til 24 måneder på å vokse fra smolt til slakteklar fisk, og den fisken som til enhver tid kan slaktes har vært i mærene i mer enn ett år. For å endre biomassen på mellomlang sikt er det spesielt to faktorer som er viktige: Den ene faktoren er den totale biomassen, mens den andre er hvordan biomassen er fordelt på vekt-klasser, eller generasjoner, altså hvor mye som er tilgjengelig av liten versus stor fisk. Vekstbetingelser påvirker begge disse faktorene.

Dårlige vekstbetingelser vil redusere total biomasse, samtidig som det vil gi relativt mer liten fisk. Dårlige vekstbetingelser vil altså ikke bare øke den marginale verdien av eksisterende biomasse, men vil også gjøre stor fisk relativt mer verdifull enn liten fisk. Oppdrettere som ønsker å holde et stabilt tilbud av laks til markedet vil i slike situasjoner ønske å øke tilgangen på stor fisk. For å gjøre dette må utslaktingen av liten fisk reduseres – for å la den vokse i mærene. Slike responser på endringer i vekstbetingelser vil gi utslag i prisene. Selv om oppdretteren klarer å holde et stabilt tilbud av fisk, og dermed små sesongvariasjoner i pris i

¹ Denne artikkelene er basert på resultater fra prosjektet Salmon Price Cycles, som er finansiert av Fiskeri- og Havbruksnæringens Forskningsfond og Norges Forskningsråd. Disse organisasjonene er ikke ansvarlige for innholdet i artikkelen.

de periodene når vekstbetingelsene svarer til forventningene, så vil perioder hvor vekstbetingelsene endres uventet kunne føre til uønskede biomasse- og priseffekter.

Verdien av fisken variere over året

En annen effekt av regulære sesongbevegelser i biomasse er at kostnadene med å slakte fisk ikke er lik i løpet av året. Med kostnadene menes her alternativkostnaden med slakting eller hvor my tillvekst som gies opp ved å slakte fisken. Når oppdretterne forventer gode vekstbetingelser i nær fremtid, som tidlig sommer, vil kostnaden med å slakte være høy ettersom oppdretteren gir opp den gode veksten som ville blitt oppnådd dersom fisken ikke ble slaktet. Da vil oppdretterne kreve en høyere pris for å slakte liten fisk i denne perioden. Dette tilsier at sommermånedene er den tiden på året når det er mest sannsynlig å observere svært høye priser. Dett kan også observeres i figur 1. Når det blir mindre fisk i mærene i forhold til det som slaktes, blir næringen mer utsatt for prispress på grunn av mye liten fisk fordi en da har relativt mindre fisk å tilpasse seg markedet med. Dette gjør at den høyere veksten og korterer produksjonstiden en etter hvert har fått for laks bidrar til å gjøre markedet mer ustabil.

Siden det meste av veksten er unnagjort i løpet av høsten vil dette være den billigste perioden å slakte. Fisken vil etter denne perioden måtte fôres i mærene uten stor vekstgevinst. Dette gjør at oppdretteren kan akseptere lavere pris for fisken uten at det gir lavere lønnsomhet i forhold til å slakte på andre tidspunkt. Dette forteller oss at dersom et sesongmønster skulle finnes i prisene vil prisene generelt være økende på våren, nå et maksimum tidlig om sommeren, og falle utover høsten.

Denne veksteffekten på pris vil også være avhengig av biomassens sammensetning. Dersom det er relativt mye liten fisk, som for eksempel etter en dårlig vekstperiode, vil den fremtidige gode vekstperioden være ekstra verdifull for oppdretteren. Liten fisk vil dra større effekt av vekstperioden enn allerede relativt stor fisk. Prisene på våren vil derfor øke mer dersom vekstbetingelsene har vært dårlige høsten/vinteren i forveien, og relativt mye liten fisk er tilgjengelig. Også dette trekker i retning av at sommermånedene er den tiden på året når det er mest sannsynlig å observere svært høye priser. Dette tilsier også at en i år med lite stor fisk vil forvente at pristoppen kommer senere enn i normalår.

Bobleår blir vanligere

Som sagt er det liten sesongvariasjon å vise til i lakseprisen. Til tross for dette er det visse år hvor prisen viser tegn til sesongvariasjon, og hvor denne er så sterk at det fremstår som en prisboble. Dette er ikke overraskende eller et resultat av irrasjonelle oppdrettere. I disse bobleårene (som for eksempel 2006) vil prisen på laks følge et regulært sesongmønster, økende pris på våren og fallende utover på sensommeren. Prisen vil nå sitt maksimum tidlig sommer, rett foran vekstperioden. I disse årene bryter næringens forsøk på å holde biomasse adskilt fra slakt sammen. Sesongvariasjonen i prisene i disse årene følger det mønsteret vi ville forventet dersom sesongvariasjon forårsaket av variasjonene i tilveksten reflekteres i prisen.

Dette tyder på at disse sesong- eller prisbobleårene er et resultat av dårligere enn forventede vekstbetingelser høsten/vinteren i forveien, og biomassen avviker fra hva oppdretterne hadde forventet og planlagt. Biomasse være lavere enn planlagt, samtidig som tilgangen på liten relativt til stor fisk vil være større enn planlagt. Verdien på stor fisk vil øke. For å korrigere den skjeve utviklingen i biomasse må oppdretteren holde igjen liten fisk i den følgende vekstperioden. I disse årene vil altså våren, hvor den forventede nærliggende veksten er stor,

være en periode hvor alternativkostnaden med å slakte er særskilt stor. Oppdretteren vil holde igjen liten fisk for å øke fremtidig tilgang av den verdifulle store fisken. For at markedet skal få tilfredsstilt sin etterspørsel etter laks må de kompensere oppdretteren for å gi opp denne verdifulle vekstperioden. Dette vil føre til høye laksepriser. Når vekstperioden er underveis vil tilgangen på større fisk øke og biomassen komme i balanse igjen - prisene vil falle og normaliseres. Ut fra dette kan vi forklare prisboblene med dårlige vekstperioder som tvinger oppdretteren til å endre sin slakteplan på en måte som gir signifikante priseffekter.

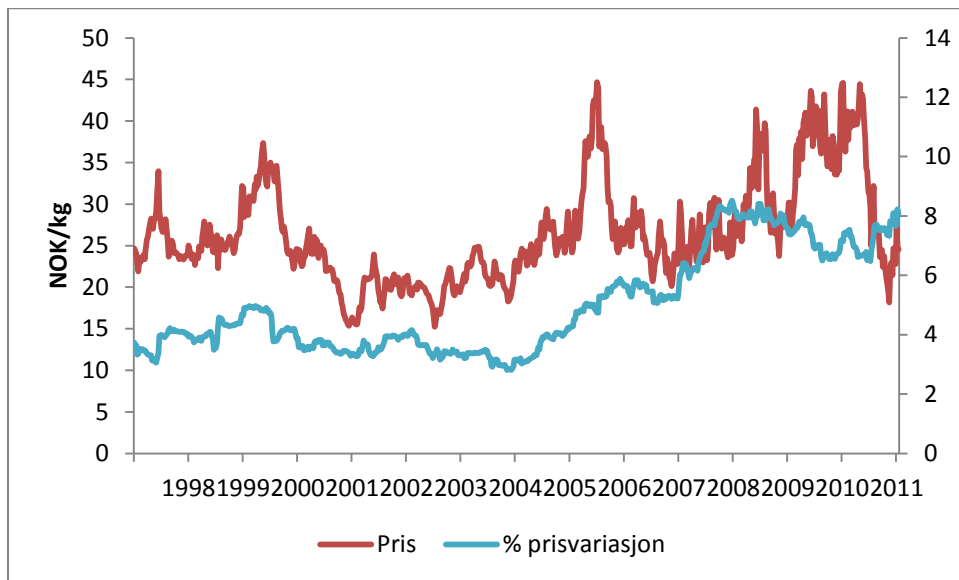
Prisvariasjonen blir større

Denne modellen vil ikke bare forklare endringene i prisnivå iløpet av sesongene, men også økning i prisvariasjon og endret korrelasjoner mellom pris på laks av forskjellige vektklasser. Prisvariasjon kan da også inneha en viss regularitet i løpet av året. På mange måter er regularitet i prisvariasjon (eller volatilitet) enklere å påvise enn regularitet i prisnivå siden mindre økonomiske insentiver eksiterer til å normalisere volatiliteten. Prisvariasjonen på laks er høyest på våren/tidlig sommer, og lavest utover høsten. Prisvariasjonen følger forventet umiddelbar vekst. Dette er konsistent med at oppdrettere er mindre fleksible i slaktingen av fisk på våren, ettersom alternativkostnaden med å slakte er generelt relativt stor. I økonomisk terminologi betyr dette at tilbudselastisiteten er lavere på våren, noe som gir utslag i at prisene fremfor tilbud må korrigere etterspørselssvingninger.

Prisboblene er et relativt nytt fenomen, da den første ble observert sommeren 1998. Som en kan se fra figur 1, hold prisvariasjonen, som her måles ved et glidende gjennomsnitt av standardavviket til prosentvis prisendring, seg forholdsvis konstant frem til 2004. Deretter er prisvariasjonen sterkt økende.

Vanligvis vil kontrakter, både i formelle markeder som Fishpool og bilaterale kontrakter mellom enkeltaktører virke prisstabiliserende. Vi vet at bruken av begge typer kontrakter har vært økende, men det er ingen tegn til at de har stabilisert lakseprisen. Teorien er imidlertid helt klar i forhold til at kontraktene isolert sett vil virke prisstabiliserende, og det er følgelig all grunn til å tro at prisvariasjonen ville vært enda større hvis ikke kontraktsbruken hadde vært økende. Samtidig bør det også påpekes at de fleste kontraktene har relativt kort varighet slik at de virker ikke prisstabiliserende i forhold til de lengre prisbevegelser.

Dette betyr imidlertid at det er andre underliggende forhold som fører til den økte prisvariasjonen. Med det relativt klare knekkpunktet i 2004 er det fristende å fremføre endringen i reguleringsregime fra førkvoter til MTB som en hovedårsak. Selv om MTB reguleringen kan være en del av grunnen tror vi imidlertid at det er flere forhold som leder frem til den økte prisvariasjonen. Den viktigste årsaken når vi simulerer prisvariasjon er at den hurtigere omløpshastigheten på laksen gjør at det blir både vanskeligere og dyrere å tilpasse biomassen til markedsforholdene på mellomlang sikt. Slik sett synes høyere prisvariasjon å være noe av prisen næringen må betale for den produktivitetsveksten en oppnår ved stadig hurtigere tilvekst og bedre kapasitetsutnyttelse. Så lenge det ikke er noen utsikter til at høstutsettet avvikles, at en avstår fra å bruke høyenergifôr etc., er det følgelig ingen grunn til å tro at prisvariasjonen vil bli mindre.

Figur 1. NOS laksepris og glidende gjennomsnitt av standardavviket til % prisvariasjon